

Yeni Bir Halkbilimi Türü Olarak “Yalan”

“Lie” as a New Folklore Genre

Ramazan SEZGİN

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat
Bölümü, Erzurum, Türkiye

Department of Turkish Language
and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Öz

Yalan, halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan sözlü kültür ürünüdür. Günlük hayat içerisinde, zor durumda kalındığında, tepki almamak, olayları geçiştirmek, gerçeğin ortaya çıkmasıyla oluşacak sorunlara engel olmak, iyimser görünmek, üzmemek veya mutlu etmek gibi çeşitli amaçlarla bireyler tarafından sıkça kullanılmaktadır. Bu anlamda günlük hayatın vazgeçilmezleri arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte yalana çeşitli halk inançlarında, geleneklerde, düzenlenen ritüellerde, anlatılar bünyesinde ve kültürün farklı alanlarında başvurulmaktadır. Bahse konu olan durumlar dahi halk kültürü içerisinde yalanın ne denli yaygın şekilde kullanıldığını gösterir niteliktedir. Yalan sözleri olarak değerlendirilen kalıplaşmış veya halk arasında sıklıkla kullanılan yalanlar ise konunun diğer tarafını oluşturmaktadır. Halk arasında belirli meslek gruplarına, toplumsal statüye ve çeşitli bağlamlara özel ve o alanda yaygınlaşan yalanlar yer almaktadır. Dolayısıyla söylenen kimi yalanlar, bireyin toplum içerisindeki yerini ve rolünü belli eder niteliktedir. Ayrıca belirli bir toplum veya yöre halkı arasında sıklıkla söylenen yalanlar derlenip incelenerek bölge halkı hakkında çeşitli bilgilere ulaşma imkânı mevcuttur. Yalanın kullanım amaçları ve alanları, bağlamları, işlevleri, kullananların toplum içerisindeki rolleri vb. düşünüldüğünde halk bilgisi içerisindeki yeri yadsınamayacaktır. Bahse konu olan hususlar ve bu hususlar gibi diğer bazı konular yalanın halkbilimi türü olup olamayacağını akla getirmektedir. Bu çalışmada yalanın halkbilimi türü olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği incelenecektir. Türler konusunda net bir çalışma bulunamamış, bu konudaki tartışmalar çeşitli şekillerde olmakla birlikte halkbilimi türleri açısından müstakil bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Ayrıca türler üzerine hazırlanan çalışmaların geneli itibarıyla anlatılardan (mit, masal, efsane vb.) bahsettiği görülmüştür. Bunlara karşın mevcut çalışmalardan faydalanarak yalanın halkbilimi türü olup olmadığı incelenmiş, hangi açılardan halkbilimiyle ilişkilendirilebileceği saptanmış ve halk kültüründeki yeri hakkında bilgi verilmiştir. Çeşitli yönleriyle halkbilimi ile ilişkilendirilebilen ve yakın bir bağı bulunan yalanın, yapılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda halkbilimi türlerinden birisi olarak kabul edilmesi önerilir.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Kalıp Sözler, Tür, Yalan, Anlatı.

ABSTRACT

Lie is a product of oral culture that is widely used among the people. In daily life, it is frequently used by individuals for various purposes such as not getting a reaction when faced with a difficult situation, glossing over events, preventing problems that may arise with the emergence of the truth, appearing optimistic, not upsetting, or making them happy. In this sense, it is among the indispensable parts of daily life. However, lying is used in various folk beliefs, traditions, rituals, narratives, and different areas of culture. Even the cases in question show how widely the lie is used in folk culture. The other side of the issue is the stereotyped or frequently used lies, which are considered to be lies. Among the public, there are lies that are specific to certain occupational groups, social statuses, and various contexts and are widespread in that field. Therefore, some lies told reveal the place and role of the individual in society. In addition, it is possible to reach various information about the people of the region by compiling and examining the lies that are frequently told among a certain society or local people. The purposes and areas of use of the lie, its contexts, functions, the roles of the users in society considered, and its place in public knowledge cannot be denied. The aforementioned issues and some other issues such as these bring to mind whether the lie can be a folklore type. In this study, it will be examined whether the lie can be evaluated as a folklore genre. A clear study on the genres could not be found, and although the discussions on this subject were in various forms, no independent study was encountered in terms of folklore genres. In addition, it has been seen that the studies on genres generally refer to narratives (myth, tale, and legend). On the other hand, by making use of the existing studies, it was examined whether the lie is a folklore type, it was determined in which aspects it could be associated with folklore, and information was given about its place in folk culture. As a result of the examinations and evaluations, it was concluded that the lie, which can be associated with folklore in various aspects and has a close connection, should be accepted as one of the folklore genres.

Keywords: Folklore, Formulative Expressions, Genre, Lie, Narrative

Geliş Tarihi/Received: 11.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07.06.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 14.07.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Ramazan SEZGİN
E-mail: ramazansezgin2558@gmail.com

Atıf: Sezgin, R. (2023). Yeni Bir
Halkbilimi Türü Olarak “Yalan”.
Turcology Research, 78, 367-376.

Cite this article as: Sezgin, R. (2023).
“Lie” as a New Folklore Genre. *Turcology
Research*, 78, 367-376.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Giriş

İngilizcede “Lie,” Arapçada “Kezib” olarak ifade edilen yalan, Türk Dil Kurumu [TDK] Güncel Türkçe Sözlük içerisinde “Doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kırım; “Yalancı kimse,” “Uydurma” anlamlarıyla karşılanmaktadır. Yalan, doğru ve gerçek olmayan, hedef kişiyi aldatma amacı taşıyan ve bireylerin bilinçli şekilde yerine getirdiği söz ve davranışlar olarak tanımlanabilir. Günlük hayat içerisinde yaygın şekilde başvurulan ve insanlar tarafından sıkça kullanılan yalan, halkbilimcilerin ilgisini çekmemiştir. Bu duruma sebebiyet veren hususun, toplum içerisinde yalanın olumsuz bir unsur olarak görülmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte inançlarda (Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet) da yalanın hoş görülmemesi ve çoğu zaman yasak edilmesinin etkisi söz konusudur. Öyle ki halk inançlarında dahi yalan söyleyen kişinin taş kesileceğine inanılmaktadır.¹ Yalan, hayatın çeşitli alanlarına sirayet etmekte, mesleklerin veya çeşitli sosyal grupların kendilerine özgü yalanları olduğu görülmektedir. Yalan, grup üyeleri arasında da önem taşımaktadır. Grup üyelerinden birisi grup dışındaki kişiye yalan söylemişse, gruptaki diğer üyeleri de uyarıp kendilerine bir şey sorulduğunda aynı yalana başvurmaları gerektiğini hatırlatır. Bunu ihlal eden kişiler gruptan uzaklaştırılmaya cezalandırılır. Dolayısıyla yalan, bahse konu olan şekilde kullanıldığı anda örgütlenmeye hizmet etmektedir. Bu durumda yalanı ifşa etmek grubun dağılmasına sebebiyet verecekken yalan, etrafında grup bireylerini toplayarak birlikteliği sağlamaktadır. Yalan, bu şekilde kimi zamanlar grubu ayakta tutan unsurlardan birisi konumuna gelmektedir. Toplum içerisinde örgütlenmenin, grup kurmanın, halk toplulukları oluşturmanın ne denli önemli olduğu düşünüldüğünde yalanın toplum içerisinde taşıdığı kritik rol anlaşılacaktır. Söz gelimi, içinde yaşanan topluluk içerisinde bir diğerinin kalbini kırmamak, ona sert davranmamak, toplumsal ilişkileri bozmamak adına çeşitli şekillerde yalana başvurulmaktadır. Örneğin, misafirlığe gidilen bir evde yapılan yemeğin kötü olmasına rağmen ev sahibine tam aksi söylenmektedir. Bu örnekler çeşitlendirilebileceği gibi yalanın toplum ilişkilerinde taşıdığı önem de açıklığa kavuşmaktadır. Bu anlamda yalan, bir arada yaşayan insanlar için mutlaka başvurulan bir yöntemdir.

Yalan ile kültürün yakın ilişkisi söz konusudur. Dünyanın önde gelen yalan araştırmacılarından Ekman (2021: 276), yalan söyleyen ile yalan söylenenin farklı kültürlerden olmasını, yalanın anlaşılması noktasında daha zorlayıcı olarak değerlendirir. Leslie (2014: 240) ise yalanların yaratılmasını ve yalanlara karşı verilen tepkilerin imgelem, dil ve kültürle donatılmış tür olmanın vazgeçilmez bir özelliği olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte toplum içerisinde yalancı şahitlik yapan kişilerin bulunduğu ve bunların neredeyse ‘meslek’ hâlini aldığından bahsedilmelidir (Tanpınar, 1969: 204). Alkış, kargış, atasözü, deyim, tekerleme gibi sözlü kültür ürünleri bünyesinde de yalanla karşılaşmaktadır. Kimi halk inançlarında, geleneklerde, anlatılarda yalandan faydalanılmıştır. Halk hayatında (*folk life*) bu denli yaygınlık gösteren konu, şimdiye kadar halkbilimciler tarafından pek ilgi görmemiştir. Yalanın, halkbilimi türü olup olmadığının sorgulanacağı bu çalışmayla halkbilimcilerin dikkatinin çekilmesi de amaçlanmaktadır. Yalan metinleri veya sözleri belirli bir disiplin dahilinde derlenmiştir. Bunların tümünü derlemek elbette imkânsızdır fakat halk arasında yaygın şekilde kullanılan yalanlar dahi ilgi çekmemiş ve toplanmamıştır. Bu şekilde meslek gruplarına, toplumsal statülere ait yalanlar ve belirli bağlam veya konularda başvurulan yalanlar toplanıp derlenebilir. Bu konu ve daha fazlası hazırlanmakta olan “Türk Folklorunda Yalan”² adlı yüksek lisans tezinde incelenmektedir. Halkbilimciler arasında yalan konusu birkaç çalışmanın dışında göz ardı edilmiştir. Mevcut çalışmalar ise genel olarak folklor ve yalan ilişkisini açıklamaktan ziyade belirli konuların örneklemini oluşturmaktadır.³

Tür konusunda -mevcut çalışmalarda- çoğunlukla mit, masal, efsane, hikâye gibi anlatılar üzerinden gidilmiş, bu konular dahi açık, anlaşılır çözümlere kavuşturulmamıştır ve tartışmalar devam etmektedir. Bunun yanında ‘halkbilimi türleri’ üzerine kayda değer geniş çaplı bir tanım ve çalışma bulunmamaktadır. Bu konu üzerine mevcut çalışmalardan yola çıkarak yalanın tür olup olmadığı mevzubahis edilmiş, yalanın hangi alanlarda kullanıldığı, ne şekilde var olduğu, hangi açılardan tür olarak değerlendirilmesi gerektiği konuları aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Halkbilimi Türü Olarak Yalan

Türler üzerine çeşitli görüşler bulunmasına ve geçmişten bugüne halkbilimcilerin zihnini meşgul etmesine karşın bu konudaki tartışmalar bitmiş değildir. Bununla birlikte ortada net sonuçlara yer veren bir çalışma bulunmamaktadır. Tür konusundaki belirsizlik hâlâ devam etmesine rağmen mevcut çalışmalardan hareketle türün ne olduğu hakkında bilgi verilmeye çalışılacak ve yalan, bu bağlamda değerlendirilerek tür olup olmadığı belirlenecektir. Tür tanımı yapılırken çoğunlukla anlatılar esas alınmış, diğer halkbilimi türleri dikkate alınmamıştır. Bu durum anlatıların dışında kalan halkbilimi türlerinin yeterince ciddiye alınmadığını göstermekle birlikte halkbilimi bağlamında türün tanımında da eksiklik oluşturmaktadır.⁴ Edebî çalışmalarda yer alan tür teorisi üzerine şekillenen folklor türleri teorisi, amaçsız hâlde gelmiştir; folklor bağlamındaki tür kavramı, edebiyat bilimi anlamında kullanılmamalıdır (Hajduk-Nijakowska, 2022: 568). Burada, folklor türlerinin edebî türlerden ayrı düşünülmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.

Tür üzerine verilen sınırlı tanımlardan birisi Dan Ben-Amos’a aittir. “*Folklor türleri, sağlam kaplar gibidir: Kendi yapıları vardır ve her toplum onları kendi kültürel, tarihsel ve sembolik varlığına göre doldurur.*” (Ben-Amos, 2011: 238). Ben-Amos’a göre türlerin kendi yapıları vardır ve içerleri, toplumlara özgü malzemelerle doldurulur. Ben-Amos (2011: 240), André Jolles’in görüşlerinden hareketle türlerin, söylemin farklı biçimleri olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde Ben-Amos, her türün kendine has özelliklere, söz dağarcığına, gerçeklik düzenine, kendi betimleyici diline, karakter tiplerine ve sembolik anlamlara sahip olduğunu dile getirir. Ben-Amos’un verdiği bilgilere

1 Sakaoğlu (1980: 35), efsanelerdeki taş kesilme motifinden bahsederken taş kesilmeye sebep olan durumlardan birisinin günah işlemek olduğunu belirtir ve yalan söylemeyi de bu günahlar arasında değerlendirir. İnanç merkezli anlatılar olan efsanelerde yalan söylenmesiyle taş kesilmeye yönelik motif için bk.: (Sakaoğlu, 1980).

2 “Türk Folklorunda Yalan” adlı yüksek lisans tezi, Ramazan Sezgin tarafından Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde Türk Halkbilimi Ana Bilim Dalı alanında hazırlanmaktadır.

3 Daşdemir (2015), Erzurum ve civarında kuymağı kusturmak adına yapılan yalan söyleme geleneğini incelemiştir. Özlem Demren (2015), Türk sözlü kültür geleneği içerisinde “Yalancı Çoban” anlatısını incelemiştir. Demren ve ark. (2020), yalanın günlük hayat içerisindeki yerinden bahsetmiş ve bu kapsamda Keloğlan’ı değerlendirmişlerdir. Dursun (2015) ise Keloğlan masallarında yalanın işlevinden bahsetmiştir. Duman (2019), folklorlarda yalan haberi incelediği çalışmasında yalan ve folklor ilişkisi hakkında bilgilere yer vermekle birlikte yalan haberi, folklor bağlamında değerlendirmiştir.

4 Halkbiliminde tür konusunda görüşler hakkında bk.: (Ben-Amos, 2011: 233).

yalan açısından bakıldığında yalan da bir söylemin ürünüdür. Bu söylemde kıvrak cümleler kurabilmek, aşırı yüzeysel olmaması veya ayrıntıya boğulmamak, titrek bir ses olmaması, söylemlerin jest-mimiklerle desteklenmesi, kurgunun eksiksiz hazırlanması vb. özellikler gereklidir. Bunlar, söylemin yalan olduğunu belli etmemek içindir. Yalanı diğer türlerden ayıran en büyük özelliklerden birisi kendisini belli etmemesi gerektiğidir. Yalanın, yalan olduğu anlaşılmalıdır aksi takdirde hedefine ulaşamayacaktır. Yalanı diğer türlerden ayıran kimi özellikler arasında işlevleri de bulunmaktadır. Nitekim Bars (2017: 50), türsel sınıflamalarda türleri birbirinden ayıran niteliklerin bulunması gerektiğinden söz eder. Yalanın diğer bazı anlatı türleriyle (mit, efsane vb.) ortak özelliği inançtır. Yalana inanılmadığı takdirde hedefine ulaşamamış olacaktır. Karşı tarafın söyleme inanmasıyla yalan hedefine ulaşmış olacaktır. Diğer taraftan Bars (2017: 48), her bir türün birbiri arasında etkileşim olduğunu da belirtmektedir.

Richard Bauman (2006: 109) türü, “gelenek hâline gelmiş bir sunum şekli” olarak tanımlamaktadır. “Buna göre tür (janr) sunumun üretim ve yorumunun yönlendirici bir çerçeve çalışmasıdır” (Bauman, 2006: 109). Bu tanım Ben Amos’un “Söylem biçimi” olarak değerlendirdiği konuyu da içine almaktadır. “*Konuşmanın etnografisi gibi lisanın sunum amaçlı ve toplumsal temeli olan perspektiflerinden tür kavramı küresel düzeyde yer almaktadır ve en belirli ya da belirsiz resmî açıklamalara, selamlama ve karşılıklı anlatımlardan politik nutuk ve hikâyelere kadar bütün insani sunum alanlarını kapsamaktadır*” (Bauman, 2006: 109). Bauman’ın bahsettiği bu alana yalanı dahil etmek mümkündür. Yalan, günlük hayatta sıkça kullanılan, karşı tarafı inandırma gayesi güttüğünden çeşitli şekillerde sunulmaktadır. Sunumu esnasında yapılan yeminler, gösterilen şahitlikler, kullanılan jest-mimik hareketleri, konuşma esnasında verilen ayrıntılar, kelimelerin kullanımı, cümlelerin kıvrak şekilde kullanımı vb. bu sunumu etkileyen faktörler arasındadır. Bahsedilen unsurların yalan söyleme esnasında gelenek hâline geldiği söylenebilecektir. Öyle ki, yalan söylenirken belirli bir ciddiyet bulunmakta, belirli kalıp sözler (kalıplaşmış yalan sözleri) sarf edilmektedir. Ayrıca Todorov’un tanımı da Bauman’ın görüşünü destekler niteliktedir: Todorov (2011: 30), türü, toplum içeriğindeki söylem özelliklerinin kodlanması olarak tanımlamaktadır. Toplum bünyesinde en yaygın şekilde başvurulan söylemlerden birisini teşkil eden yalan, Bauman ve Todorov’un görüşlerine göre bir türü oluşturmaktadır.

Halk edebiyatı türleri, ürünlerin yaratılış şartları, üslupları, yaratıldıkları ve yayıldıkları çevrelerdeki görevlerine göre belirlenmektedir (Boratav, 1982: 156). Buradan anlaşılan halk edebiyatı türlerinde önemli olan unsur ürününün bağlamıdır. Söylenilen ortam, söylenirken kullanılan üslup, söylenme sebepleri veya taşıdığı işlevler gibi durumlar dolayısıyla yalanda bağlam, elzem bir görev üstlenmektedir. Lauri Honko (2006: 93) bu konuda “*Ben bir metni, onun sosyal yapısı ve diğer ilgili olduğu, ferdî ve ortalamaya duruma ait bilgilerden ayrı bir şekilde analiz etmek istemiyorum*” demektedir. Yalan da bağlı bulunduğu bağlamdan ayrı bir şekilde değerlendirildiğinde birtakım eksiklikler meydana gelecektir.⁵ Türlerin belirlenmesinde yapı, muhteva, bağlam ve üslup özelliklerine dikkat edilmelidir (Bars, 2017: 49). Yalanın, söylendiği ortam, kişiler, yer ve zamanla ilgili yadsınamaz bir bağı bulunmaktadır. Alışveriş esnasında satıcının, müşteriye söylediği yalanlar bu kapsamda düşünülebilir. Satıcı, ürününü satma amacıyla olduğundan bu amaç doğrultusunda yalan söyleme eylemini gerçekleştirirken müşteri ise ürünü uygun fiyata alma gayesi taşıdığından yalana başvuracaktır. Mesela, bir pazarda satıcı, akşam pazarı olduğundan ürünü zararına sattığını belirtecek, müşteri ise alt tarafta daha uygun bir fiyata aynı ürünün satıldığını ve eğer o fiyata inmezse diğer satıcıdan ürünü alacağını söylemektedir. Her ikisinin (pazarcı ve müşteri) söylediği de yalanı oluşturmaktadır. Bu durumda müşterinin veya satıcının başvurdukları yalanları farklı bir bağlamda kullanmaları uygun değildir ve bir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla her halkbilimi ürünü için geçerli olduğu gibi yalan konusunda da bağlam yadsınamaz bir önem taşımaktadır.

Linda Degh (2006: 151), “*Çağdaş yaşam, etraftaki tüm görüntüleri değiştirir. Halk bilimciler, eski türlerin azaltılarak, yerlerine yenilerinin konulması ve eskilere eklemeler yapılması gibi yeni kaynak ve ilerlemeleri iyice incelemektedirler*” ve incelemelidirler. Bars’ın konu hakkındaki görüşü de Degh’i destekler niteliktedir: Bars (2017: 47), aynı olay örgüleriyle farklı türler şeklinde karşılaşabileceğini, *halkbilimcilerin geleneksel toplumun eski sınıflandırmalarını bir kenara bırakarak kültürün anlam üzerindeki etkisini fark ederek yeni yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini* belirtir. Degh’in yeni türler olarak değerlendirdiği konu bünyesine yalanın da dahil edilmesi gerekmektedir. Hatta geç kalınmıştır. Eldeki yalanların pek çoğunun yakın zamanlardan bu yana kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda geçerliliğini ve inandırıcılığını kaybeden yalanın işlevini yerine getiremeyecek olmasından ötürü kullanılmamasına sebep olur. Folklor, geçmişin kültür kalıntısından ibaret olmayıp dinamik ve günümüzde de halk bilgisi ürünleri üretilmektedir. Bununla birlikte yalan, insanlık tarihinden bu yana kullanılmaya devam etmiş ve hâlâ kullanılmaktadır. Bunlar arasında geleneleşmiş yalanlar (söz gelimi, “*Seni leylekler getirdi*”)⁶ olduğu gibi günümüzde üretilen ve kalıplaşmış yalanlar (“*Onun da sana selamı var*”) da bulunmaktadır. Degh ve Bars’ın görüşlerinden hareketle yalan, yeni halkbilimi türleri bünyesinde yerini almalıdır.

Duman (2019: 980–981)’in yalan haber ile folklor ilişkisini açıklarken başvurduğu konular, folklor-yalan ilişkisi açıklanırken de değerlendirilebilir. Yalan haberi ortaya çıkarıcı unsurların anlatıcı, dinleyici ve metinden ibaret olduğu belirtilmiştir. Yalanın ortaya çıkması ve oluşması için de anlatıcı, dinleyici ve metne ihtiyaç vardır. Ayrıca yalan sözleri⁷ olarak değerlendirdiğimiz sözler içerisinde de kompozisyon, söz sanatları ve diğer üslup özellikleri bulunmaktadır. Bunlar, sanatsal kaygıları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu yalanlar söylenirken karşı tarafın inanması amaçlandığından ötürü inançla yakinen bir ilişkisi söz konusudur. Bununla birlikte yalan sözleri, anonim sözlerdir. Dursun Yıldırım (1985: 549–551) folklorun özelliklerinden bahsederken “*sözlü olma*,” “*geleneğe bağlılık*,” “*çeşitlenme*,” “*anonimlik*,” “*kalıplaşma*”ya yer vermektedir. Bu özelliklerin tümü yalan için de geçerlidir. Yalan, sözlü bir üründür. Aynı zamanda içerisinde bulunduğu geleneğe bağlılık arz eder. Kullanımlarındaki oluşan farklılıklardan dolayı çeşitlilik bulunmaktadır. Mesela, “*aradığını görmedim/duymadım*,”

5 Yalanın kullanıldığı bağlam iki şekilde değerlendirilebilir: müstakil olarak kullanılan yalan sözlerinin yanı sıra belirli bir halk edebiyatı türünün (masal, efsane, hikâye, fıkra vb.) içerisinde başvurulan yalanlar da vardır. Buradan bahsedilen ise yalan sözleridir. Söz gelimi berberin söylediği “*yıkayınca toplar*” sözü, bağlı bulunduğu bağlamda anlam kazanır. Bu yalan sözünün pazarcı tarafından pazarda kullanılması herhangi bir anlam ifade etmeyecektir.

6 İnsanoğlunu leyleklerin getirmesi durumunun mitolojide farklı yansımaları bulunmaktadır (Ergun, 2011). Burada bahsedilen durum ise çocuğun “*Ben nasıl oldum?*” sorusuna yanıt olarak doğruyu söyleyemeyen ebeveynlerin başvurmuş olduğu yalanı ifade etmektedir. Daha açık şekilde söylenecek olursa yalan söyleme düşüncesi ve karşı tarafı aldatma amaçlanarak söylendiğinden dolayı yalanı oluşturmaktadır.

7 ‘Yalan sözleri’ derken halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan ve kalıplaşmış olarak ifade edilebilecek yalanlardan söz edilmektedir.

“telefonum sessizdeydi aradığını duymamışım, “telefonum şarjdaydı görmemişim” şeklindeki yalan sözleri, aynı işleve (arayan kişinin aramasına cevap verilmemesi konusunda mazeret bildirmek için) hizmet etmektedir. Yalan sözleri, anonimdir. İlk olarak kim(ler) tarafından söylendiği bilinmemektedir ve toplum içerisinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bunlar, halk arasında yaygın şekilde kullanılmasıyla kalıplaşmışlardır. Yalan, bu üretim, aktarım ve işlevleriyle halkbilimi ile yakinen ilişkisi bulunmaktadır. Yalan, metin özellikleri bakımından da halkbilimi çalışma alanında değerlendirilmelidir (söz gelimi, kısa bir ifadeyle uzun açıklamaların önüne geçilmesini sağlamaktadır ve bu açıdan atasözleriyle benzer bir özelliğe sahiptir). Diğer yandan halkbilimi için elzem bir rol üstelenen bağlam, yalan açısından da vazgeçilmezdir.

Türler, içinden çıktıkları toplumu oluşturan özellikleri de ortaya çıkarırlar (Todorov, 2011: 32). Bu anlamda yalanlar da içinden çıktıkları kültürün çeşitli özelliklerini yansıtmaktadırlar. Söz gelimi, belirli bir toplumda söylenen yalanlar toplanıp insanların hangi konularda ne gibi yalanlar söyledikleri keşfedilerek toplumun sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Toplumda değer atfedilen, utarılan, korkulan vb. konular da yalanların keşfi ve incelenmesiyle açıklığa kavuşacaktır. Çünkü yalan söylenmesinin en önemli sebeplerini bu konular oluşturmaktadır. Bu gibi özelliklerden hareketle yalan, toplumun özelliklerini de yansıtmaktadır. Yalan, içinden çıktığı kültürün özelliklerini taşır ve yansıtır. Belirli bir toplumda yalan söylenen konuda diğer bir toplumda yalan söylenmeyebilir. Söz gelimi, Türk aile yapısı içerisinde karşılaşılan gelin ile kaynana arasının veya iki aile arasının bozulmasını istemeyen damadın veya gelinin başvurduğu yalanlar Batı literatüründe karşılık bulmamaktadır. Toplumdaki herkes yeri geldikçe yalana başvurur. Her konuda yalan söylenebilir ve meslek gruplarının kendilerine özgü yalanları bulunduğu gibi toplumsal statülere göre yalanlar da vardır. Siyasetçi, doktor, öğretmen, anne, baba, çocuk, satıcı, dilenci, müşteri vb. Öğretmenin, “Siz benim en sevdiğim sınıfsınız,” öğrencinin, “En sevdiğimiz hoca sizsiniz,” avukat, “Hâkime dedim ki, karşında çocuk yok, sen kime bağıryorsun?” doktorun, “Ameliyatta hemşire içeride gazlı bez unuttu, tekrar ameliyat olmanız gerekiyor”⁸, askerlik yapanların, “Nöbetteyken parolayı unutan subayı kıvrandırdım,” berberin, “Yıkayınca toplar,” pazarcıların, “Banu Alkan buradan aldı, 50 lira borcu kaldı,” tamircilerin, “Komple değişmesi lazım,” oto satıcısının, “avuç içi kadar boyalı,” emlakçının, “Yarım saat önce gelseydiniz çok güzel ev vardı, tutuldu” vb. şeklinde devam etmektedir. Bunun yanında müşterilerin söylediği yalanlar da bulunmaktadır. Söz gelimi, “Biz biraz daha gezelim, dönüşte alırız,” “Sürekli sizden alıyoruz” veya esnafın, “Zararına veriyorum,” “O beş lirayı kesersen zarar etmiş olurum abi,” “Bu fiyat sana özel” vb. şeklinde örnekler konuyu aydınlatmaktadır.

Yalana günlük hayat içerisinde sıklıkla başvurulmaktadır. “Sigara mı içiyorsun sen?” diye soran babaya “Hayır, içmiyorum, arkadaşlar içtiğinden dolayı kokusu üzerime sinmiş” şeklinde cevap verilmesi, annelerin kızları hakkında “Benim kızımı ne doktorlar ne mühendisler istedi” şeklindeki söylemi, üniversitede maddi açıdan zor zamanlar geçirmesine karşın ailesinin “Oğlum/kızım para gönderelim mi? Paran var mı?” sorusuna, -ailesinin- maddi durumlarının iyi olmadığını bildiği için “Param var anne/baba, şimdi ihtiyacım yok” diyen öğrencinin ifadesi, eşinin yapmış olduğu yemeği beğenmemesine rağmen onu üzmemek (veya muhtemel bir gerginliğe sebep vermemek) için kocanın “Çok güzel olmuş, ellerine sağlık” söylemi, kız arkadaşının aldığı kıyafete yorum yapan erkeğin -beğenmemiş olmasına rağmen- “Çok güzel olmuşsun, melek gibisin” şeklinde yorumda bulunması, bazı esnafın “Benim bundan kârım yok ki” şeklindeki beyanı gibi bağlamlarda yalanlardan kaçınıp doğruları söylemek, ailevi ve toplumsal ilişkilere zarar verecektir. Bu anlamda yalanın, toplumsal düzenin inşasında da etkili olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca verilen örnekler günlük hayatın hemen her alanında yalana başvurulduğunu da göstermektedir.

Boyras (2012: 42), türü, “Herhangi bir bütün içerisinde yer alan ve bazı özellikleri itibarıyla birbirlerinden ayrılabilen birimlerden her biri” şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre halk edebiyatı bütünü bünyesinde yer alanlar, yapısal ve işlevsel özellikleri bakımından birbirlerinden farklı olduklarından ötürü ayrı birer türü temsil etmektedir. Boyras (2012: 42), sözlü ürünlerin (mitoloji, destan, halk hikâyesi, atasözü, alkış-kargış, küfür, argo vb.) kültür hayatında yer almasının öncelikle işlevlerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu anlamda Boyras’a göre insan hayatında belirli bir fonksiyonu bulunmayan unsurlardan kültür içerisinde söz edilemeyecektir. İşlevsel açıdan türler, “araçsal olarak toplumsal ve manevi ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir amaca işaret eder” (Ben-Amos, 2011: 236). Yalanın sosyalleşme, psikolojik, eğitim, eğlence, tatmin etme, gerçeği ortaya çıkarma, savunma, ikna etme, kendini ve yakınlarını koruma, provokasyon, manipülasyon, güldürme işlevleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Güvenç (2022)’in “Halk Hikâyelerinin İşlevleri” olarak bahsettiği ve halkbiliminin işlevleri olarak da ifade edilebilecek işlevler arasında ben merkezli işlev, araç işlevi, benliğin geliştirilmesi işlevi, eş güdüm işlevi yalanın işlevleri olarak değerlendirilebilir. Anlatılarda anlatılanların gerçek olmadığını belirtmek için de yalana başvurulmaktadır. Ayrıca yalan, bazı tartışmalarda haklı çıkmak, bir başkasından istenilenin yerine getirilmesi, kusurları örtmek, güldürmek gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. Bunlardan bazılarını örneklemek gerekirse sosyolojik işlev için topluma uyum sağlamak adına “Onun da sana selamı var” yalan sözü kullanılmaktadır. Psikolojik işlev açısından bakıldığında zor bir durumdan kurtulmayı sağlayarak rahatlamayı gerçekleştirmektedir. Tatmin etme işlevini örneklemek gerekirse alınan bir kıyafetin nasıl olduğu sorulduğunda beğenilmese dahi arkadaşını mutlu etmek, tatmin etmek için “Çok güzel olmuş” gibi yanıtlar verilmektedir. Gerçeği ortaya çıkarmak adına yalana başvurarak karşı tarafın doğruyu söylemesi sağlanmaktadır. Söz gelimi, birisi bir eşyayı kırdığını inkâr ediyorsa (görülmemesine rağmen), “Ben gördüm, sen kırmıştın” şeklinde cevap verilip karşı taraf savunmasız bırakılarak durumu itiraf etmesi sağlanır. Bu da gerçeği ortaya çıkarır. Eğitim amacıyla da yalan söylenmektedir. Örneğin, annenin çocuğuna “ikinci olmadan eve gelmezsen seni cinler kaçıtır” demesi, çocuğun erken vakitte eve gelmesi konusunda uyarıcı nitelik taşır. Belirli bir suçla suçlanan kişi, “Bunu ben yapmadım, olay hakkında bilgim yok, suçsuzum ben” şeklinde ifadelerde bulunarak savunmaya geçecektir. İkna etme işlevinde ise söz gelimi, bir mağaza personelinin elinde satılmayan bir ürün varsa, gelen müşteriye “Elimizde bir tane kaldı, herkes bunu tercih ediyor, fiyatı da indirimde” şeklinde yalanlar söyleyerek müşteriyi, ürünü almasına ikna etmeye çalışacaktır. Kendini ve yakınlarını koruma konusunda zor durumdan kurtulmak, başa gelecek belaları defetmek için söylenen yalanlar örnek gösterilebilir. Ben merkezli işlevde kişinin kendine yalan söylemesiyle ilgili bir durumu oluşturmaktadır ve ilerleyen düzeyleri zararlı olabilecektir. Araç işlevinde bireylerin ders çıkarması vb. durumlarda etkilidir. Yalan söylenmesi konusunda zihnin enerji harcaması, olaylara farklı açılardan bakma, kurgu kurma ve devam ettirme gibi

8 Başarısız geçen bir ameliyatın ardından tekrar ameliyat olması gereken hastaya karşı söylenen yalandır.

etkiler benliğin gelişimi işlevini karşılamaktadır. Uyum sağlama yolu olarak da değerlendirilebilecek eş güdüm işlevinde ortamdaki konu hakkında bilgi sahibi olunmasa dahi sorulduğunda bilgi sahibi olduğu şeklinde yalan söylenecektir. Güldürme açısından sözlü şakalar veya ironiler örnek gösterilebilir. Manipüle ve provokasyon için de yalandan önemli ölçüde ve çeşitli şekillerde yararlanılmaktadır. Yalan, insanların duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde dile getirmedikleri veya getiremedikleri durumlarda da kullanılmaktadır.

Yalan, halkbiliminin yanı sıra halk edebiyatı türü olarak da değerlendirilebilir. Boyraz'ın (2012: 43), anonim halk edebiyatı ürünleri için yaptığı tasnif şu şekildedir:

1. Söylemelik Türler	2. Anlatmalık Türler	3. Konuşmalık Türler	4. Seyirlik/Oynamalık Türler
1.1. Manzum Olanlar	2.1. Mit	3.1. Atasözü	4.1. Köy Seyirlik Oyunları
1.1.1. Mâni	2.2. Efsane	3.2. Deyim	4.1.1. Törenselle seyrirlik oyunları
1.1.2. Türkü	2.3. Masal	3.3. Alkışlar ve Kargışlar	4.1.2. Eğlence amaçlı seyrirlik oyunları
1.1.3. Ağıt	2.4. Destan	3.4. Yemin Sözleri, Dinî Sözler	4.2. Şehir Seyirlik Oyunları
1.1.4. Ninni	2.5. Halk Hikâyesi	3.5. Yanıltmacalar	4.2.1. Söz ve harekete dayalı seyrirlik oyunları
1.1.5. Düzgü	2.6. Menkabe		4.2.1.1. Kukla
1.2. Hem Manzum Hem Mensur Olanlar	2.7. Memorat		4.2.1.2. Gölge Tiyatrosu (Karagöz)
1.2.1. Bilmece	2.8. Fıkra		4.2.1.3. Ortaoyunu
1.2.2. Tekerleme			4.2.1.4. Meddahlık
			4.2.1.5. Tuluat Tiyatrosu
			4.2.2. Harekete dayalı seyrirlik oyunları (Cambaz, Hokkabaz, Sihirbaz, Ateşbaz)

Konuşma dilinin ayrılmaz parçası olarak tanımladığı konuşmalık türler hakkında Boyraz (2012: 44) "günlük konuşmalarda meramı kısa yoldan anlatmak, ifadeyi güçlendirmek, kendimizi teskin etmek, ikinci üçüncü şahıslar hakkında iyi dileklerimizi dile getirmek, itimat kazanmak gibi amaçlarla sarf edilen sözler" olduğunu dile getirerek bunların kalıplaşmış ifade olduklarını ve bu sayede akılda daha kolay kaldığını belirtmektedir. Bu durum yalan içinde geçerlidir. Kalıplaşmış olan yalanlar akılda daha kolay kaldığından kimi durumları ifade etmek için aynı yalana başvurulur. Söz gelimi, birilerinden dayak yemiş olan kişi, arkadaşları arasında kendisi hakkında olumsuz görüşlere sahip olmasınlar diye "Sen bir de onları gör." yalanına başvurmaktadır. Boyraz (2012: 44-45), grubun genişleyebileceği mesajını argo sözleri, küfürler, selamlamalar, yeminler, övmeler, övünmeler, kınamalar, yermeler, sevmeler ve okşayıcı sözler, kahırlamalar, azarlamalar gibi türlerin örneklerinin bulunmasıyla bu gruba eklenebileceğini belirterek vermektedir. Bu anlamda çok sayıda örneğinin bulunmasından ve yapısal ortaklıklarından dolayı yalan da konuşmalık türler arasında değerlendirilebilir. Yaygın şekilde kullanılan, alışılmış ve kalıplaşmış olduğu söylenebilecek bazı yalanlara yer vermek yerinde olacaktır. "Onun da sana selamı var.", "Ben de tam seni arayacaktım, kaç gündür aklımdasın.", "Şu an 85 milyon bizi izliyor."⁹, "Oğlum/kızım diye demiyorum," "Hobilerim arasında spor yapmak, kitap okumak ve belgesel izlemek vardır," "Biz sizi arayacağız," "Telefon şarjdaydı," "Seni seviyorum," "Mervelerde kalacağım," "Okudum ve kabul ettim," "Arkadaşın paketi cebimde kalmış," "Baban/annen beni gördüğünde tutulmuştu, sonra sürekli peşimden koştu," "Tünele giriyorum," "Kuzenim yazmış," "Kapıya çarptım," "Doğruyu söyle kızımıcam," "Bu hediye,"¹⁰ "Kol bozuk(tu)," "Seni leylekler getirdi yavrum"¹¹, "Ben aç değilim, siz yiye," "Yapmıştım ama evde kalmış hocam," "İyi dinleyin, sınavda çıkacak bunlar," "Müvekkilim suçsuzdur hâkim bey," "Burnumda et olduğu için estetik/ameliyat oldum," "Kapıya tekme koymuştum, komutanın odasına girdim"¹², "Giydikçe açılır, asla çekme yapmaz," "Güneş yanığından dolayı boyalıdır," "Almanya'dan oğlum gelecek," "Şehir merkezine beş dakika" gibi yalanlar, halk arasında yaygın şekilde kullanılan yalanlara örnek teşkil etmektedir.

Burada şu durumu belirtmek büyük önem taşımaktadır: Yalan sözleri olarak verilen ifadeler her daim yalan olarak değerlendirilemez, bunların doğruya işaret ettiği durumlar da söz konusudur. Buna karşın -yapılan araştırmalar doğrultusunda- halk arasında bu (yukarıda yer verilen yaygın şekilde kullanılan yalanlar) ve bunun gibi ifadelerin kullanımı genellikle "yalan" olarak değerlendirilmektedir. Halkın ürünü olan ve halk tarafından yalan olduğu belirtilen ifadelerin inkâr etmek doğru olmayacaktır. Bundan ötürü yer verilen ifadelerin yalan sözleri olarak değerlendirilmesi gerekliliği doğmaktadır. Yalanın, kimi zamanlarda gerçeği ifade etmesi durumu normal olarak karşılanmalıdır. Halkbiliminde dikkat kesilecek konu burası değil, halkın bu ifadeleri ne şekilde değerlendirdiğidir. Bu durumda atasözlerinin her daim vermek istedikleri anlamı karşılayıp karşılamadıkları düşünülmelidir. "İyi insan lafın üstüne gelir." Peki her zaman böyle midir? Elbette değildir. Dolayısıyla "İti an, çomağı hazırla" şeklinde bir atasözü de bulunmaktadır. Halk inançları olarak değerlendirilen inançlar her daim doğru ve gerçek midir? Buna karşın halk onları doğru ve gerçek olarak kabul edip inanmıştır. Yalan sözleri de duyulduğunda halk arasında yalan olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla türü belirlerken de doğru ve gerçeklik açısından bakılmaması gerekir. Yalana da bu açıdan bakılmayacaktır ve bakılmamalıdır. Halkbilimi ürünlerini doğru ve gerçeklik bağlamında değerlendirmek Türk halkbilimi ürünlerini "öldürmek" olacaktır. Söz gelimi, Nasreddin Hoca fıkralarını, Hoca'ya ait veya değil diye ayırmak elde cüzi miktarda fıkra kalmasına sebep olacaktır.

9 Buradaki sayı, ülkenin mevcut nüfusuna göre değişiklik göstermektedir.

10 Arkadaşının elindeki yüzük, tespih, saat, kolye vb. eşyaları isteyen kişiye karşı söylenen yalandır.

11 Meraklı çocukların "Anne/baba ben nasıl oldum" sorularına karşı verilen cevaptır.

12 Askerlik yapan kişilerin, askerlik anılarını arkadaşlarını anlatırken söylenen yalandır.

Yalan, sözlü kültür ürünüdür ve toplumdan topluma söylenen yalanlar, yalan söyleme şekilleri ve anlatılan yalan anlatılar değişiklik göstermektedir. Yalanlar, bağlı oldukları yöre kültürünün izlerini taşımaktadır. Belirli bir toplumda söylenen yalanların ağırlıklı olduğu konulara bakılarak yöre halkı hakkında çıkarımlar yapılabilecektir. Toplum üyelerinin hangi durumlarda, konularda, ne zaman ve kimlere karşı yalan söylediği gibi konular önem taşımaktadır. Bu şekilde yalanın hangi konularda utanıldığı, çekinildiği, korkulduğu görülebilecektir.

Yalan, günlük hayatta yaygın şekilde kullanıldığından ve olumsuz bir anlam barındırdığından ciddiye alınan bir konu olmamış, bu anlamda tür olup olmayacağı da merak edilmemiştir. Çeşitli konularda kalıplaşmış denilebilecek yalanlar bulunması, birçok işlevinin yer alması gibi hususlar yalanın müstakil bir halkbilimi türü olarak değerlendirilmesinin önünü açmaktadır. Toplumda yaygın şekilde kullanılan yalanlar olduğu gibi kimi zaman gruplara göre -söylenen yalanlar- değişiklik gösterebilmektedir. Halk edebiyatında yalan yarışlarıyla da karşılaşmaktadır. Yalanlar çeşitli alanlarda ve durumlarda kullanılmaktadır. Zor durumdan kurtulmak, eğlenme ve eğlendirme gibi amaçlar bunlardan bazılarıdır. Yalan, kimi zaman topluma uyum sağlamak, kimi zaman zorlu bir durumdan kurtulmak ve rahatlamak, kimi zamansa kültürün gerekliliklerini yerine getirmek için kullanılmaktadır.¹³ Kısaca, yalan söylenmesinin çoğunlukla bir sebebi söz konusudur. Yalanlar çoğunlukla günlük konuşma, iletişim, sohbet esnasında kullanılır. Belirli bir ortamda sohbe katılım sağlayabilmek ve kendisini gösterebilmek için gerçekleşmemiş olan olaylar gerçekmiş gibi anlatabilir. Bu anlamda halkbilimi, sosyoloji ve psikolojiyi içine alan bir konuyu ele alma iddiasına sahiptir.

Alan Dundes (2014: 18), folklor türlerinden bahsederken yer vermiş olduğu çok sayıda folklor türü içerisinde değerlendirilebilecek yalanlar mevcuttur. Elbette bunların dışında müstakil şekilde değerlendirilebilecek yalanlar da bulunmaktadır. Dundes, pek çok folklor türünden bahsetmesine rağmen bunların bütün folklor türlerini kapsamadığını belirtmektedir ki bu da listenin genişletilebileceğini göstermektedir. Dundes (2014: 18), folklor türlerinden bahsinde mitler, destanlar, bilmeceler, ninniler, incitmeler, dilekler, selam ve ayrılık sözleri, halk dansı, halk tiyatrosu, halk teşbihleri, mezar taşları, hamam duvarlarındaki yazılar, yemekler, süslemeler ve el işleri, işaretleri, oyunlar, caddedeki satıcının bağırışı, festival ve özel günlerin âdetleri, hapsirme gibi hareketlerden sonra söylenen sözler vb. pek çok konuyu değerlendirmiştir ve bu listenin genişletilebileceği mesajını vermiştir. Dundes'in belirttiği konuların yanı sıra günlük hayat içerisinde yaygın bir şekilde varlığını sürdüren ve çokça kullanılan yalan da bu bahiste değerlendirilmelidir. Bu durumda yalan ise "halk yalanları" olarak değerlendirilebilecektir.

Yalanlar, diğer halk edebiyatı veya anlatı türleri (söz gelimi, tekerlemeler)¹⁴ içerisinde kullanıldığı gibi günlük hayat içerisinde müstakil şekilde de kullanılmaktadır. Söz gelimi, kimi masallar içerisinde yalan yarışlarıyla karşılaşılmaktadır (Adıgüzel, 2010: 37-38; Alangu, 1990: 18-25). Ayrıca "Yalan hikâyeleri" olarak değerlendirilebilecek hikâyelere de bu bağlamda yer verilebilir. Yalan hikâyeleri olarak değerlendirilen husus bireylerin anlattığı yalanların hikâyeleri, yaşanmamış olayların yaşanmış gibi anlatılması, yalan konusunu işleyen hikâyelerden (vb.) ibarettir.¹⁵ Halkbilimi bağlamında değerlendirilmeye ihtiyaç duyan dedikodu, şaka ve inanç temelli diğer ürünler içerisinde de yalana rastlanmaktadır.¹⁶ Halk arasında yaygın şekilde kullanılmasına rağmen olumsuz ve ahlak dışı olarak görüldüğünden halkbilimcilerin ilgisini çeken bir konu olmamıştır.¹⁷ Uzun olayları açıklamamak, eğlence, gelebilecek ceza ve musibetlerden korunmak, birisini üzmemek kırmamak veya mutlu etmek, olayların aslını gizlemek, zor durumdan kurtulmak, süpriz yapmak (doğum günü, evlilik yıldönümü vb. için), ödül elde etmek veya cezadan kurtulmak, toplum içerisinde beğeni kazanmak, şaka yapmak gibi amaçlarla kullanılan ve toplumda büyük bir yaygınlığa sahip olan yalan, ayrı bir tür olarak incelenmelidir. Duman (2019: 982), 'yalan haber'in tür tanımı içerisinde yer alabileceğini belirtmektedir. Bunun karşın biz, yalanın tür olması gerektiği ve yalan haberin de bu bağlamda incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Yalandan gülmek, yalandan ağlamak, kırık olmayan kola sargı geçirip karşı tarafa 'kırık' anlamı verdim, aşırı makyaj yapıp olduğundan farklı birisi olarak görünmek, kılık değiştirmek gibi durumlar da bedensel açıdan söylenen yalanları oluşturmaktadır. Bu durumlar beden folkloru kapsamında değerlendirilebilir.¹⁸

13 Kültürün gereklilikleri olarak bahsedilen duruma bir örnek vermek gerekirse Satı ve Satılmış isimlerinin hikâyelerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Çocuğu yaşamayan ailelerin, yeni çocukları doğduğunda bunu sokak, cami önü gibi ortamlara bırakır ve bir başkası tarafından 'yalancık' satın alması sağlanır. Bu şekilde çocuğun ebeveynleri geçici olarak değiştirilmiş olacaktır. Bu durumda ölüme sebebiyet veren kötü ruhları kandırmak amaçlanmaktadır. Bu ritüel gerçekleştirildiği çocuklara Satı, Satılmış gibi isimler konulmaktadır (Boratav, 1984: 89).

14 Masallar bünyesinde yer alan tekerlemeler, birazdan anlatılacakların gerçek olmadığını belirtmek için kullanılmaktadır. Kimi zamanlar anlatıcı tarafından anlatılacakların yalan olduğu açık bir şekilde belirtile de bazı zamanlar üstü gıbi olarak yer verilir. Söz gelimi, "Telli-Top" adlı masalda anlatıcı yalan olduğunu belirtti tekerlemeye yer verir: "Bir varmış bir yokmuş... Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellak iken, sinek berber iken... Eski hamamın taşı yok, peştimalin ortası yok, bu yalanın ötesi yok..." (Boratav, 1969: 205). Benzer şekilde "Sineğe vurdum palanı, dinlettim mi sana bu koca yalanı?", "O yalan bu yalan; fili yuttu bir yılan: bu da mı yalan?", "... gerçeğe çevirelim bu düzdüğüm yalanı" (Boratav, 2009: 41) şeklinde tekerlemelerle karşılaşılmaktadır. "Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde / Develer tellak iken, eski hamam içinde / Hamamcının taşı yok / Külhancının baltası yok / Bu yalanın ötesi yok (...)" şeklindeki tekerlemede içerisinde de bahsedilen konunun yalanı teşkil ettiği açıkça belirtilmiştir. Üstü örtük biçimde yani yalan olduğu belirtilmeden yalanı oluşturan tekerlemeler konusunda örnekler: "Zaman zaman içinde / Kalbur saman içinde / Develer top oynarken / Eski hamam içinde" (Boratav, 2009: 71). "(...) Tuttum Pire'nin ağını / Çektim çıkardım yağını / Doksan okka tartmadık mı? (...)" (Boratav, 2009: 82-84). "Koştum eve vardım / "Baban doğdu" dediler / Kucağıma bir yumurta verdiler / Yumurta elimden düştü / İçinden bir kocaman horoz çıktı, sokağa kaçtı (...)" (Boratav, 2009: 76-77).

15 Bu konuda örnek gösterilebilecek tip "Bende yalan da yok, hilaf da" sözleriyle tanınan ve Erzurumlu olup "Teyo Emmi" adıyla bilinen Cumhuriyet Seval'dir. Teyo Emmi, yaşamamış ve kimilerinin yaşamaması imkân dahilinde bile olmayan anlatılara yer vermektedir. Bu anlamda Teyo Emmi'nin anlatılarının kaynağını yalan oluşturmaktadır. Teyo Emmi'nin anlatıları için bk.: (URL-1)

16 Yalan, şakaların malzemesinin büyük kısmını oluştursa da her şaka yalan olarak değerlendirilmeyecektir. Şaka yaparken veya yapılırken sıklıkla yalana başvurulmaktadır fakat bu durum şakanın tamamıyla yalan olduğunu göstermemektedir. Söz gelimi, cuma günü bir arkadaşın ensesine vurulup "Bugün cuma enseyin kapa" denildiğinde ve karşı taraftan tepki alındığında sadece şaka yapıldığı ifade edilmektedir. Bu durum bir şakayı oluşturmaya rağmen yalanla bir bağlantısının olduğu söylenemeyecektir. Bu gibi durumlar da söz konusu olmasına rağmen şakaların büyük çoğunluğunun yalan aracılığıyla yapıldığı, yalanın, şakalar için vazgeçilmez bir unsur olduğu söylenmelidir. Yalan ve şaka ilişkisi üzerine müstakil bir çalışma hazırlanabilir.

17 Toplum içerisinde olumsuz anlamları teşkil eden ama yaygın şekilde de başvurulan konuların halkbiliminde geri planda kaldığı bilinmektedir. Dedikodu, küfür ve yalan bunlar arasındadır. Aça ve ark. (2017: 214) da alkışlar ve kargışlardan bahsederken alkışların halk arasında iyi dileği, güzeli yansıtan sözler olduklarından kötü dileği ve kötüyü yansıtan kargışlardan daha fazla dikkat çektiğini belirtmektedirler. Dolayısıyla toplum içerisindeki olumlu-olumsuz değerlendirmelerin halkbilimindeki akademik çalışmalara etki ettiği görülmektedir.

18 Beden folkloru hakkında bilgi almak için bk.: (Young, 2006).

Yalan, sözlü kültür içerisinde yer almakla birlikte yazılı kültürde kullanılmaktadır. Anavatanı söz olan yalan, ilerleyen zamanlarda yazı bünyesinde de kullanılmış (söz gelimi, mektuplarda), yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan elektronik kültür ortamı ve onun getirisi olan internet ortamında da yaygın şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Sosyal medya içerisinde insanların kendileri hakkında (meslek, yaş, hobiler vs.) yalan söylemeleri gibi durumlarla sıkça karşılaşmaktadır. İnsanların sosyal medyada sürekli bir şekilde mutlu olduklarını gösterip paylaşmaları da takipçilerine veya gönderiyle etkileşime girecek kişilere söylenen yalanı oluşturmaktadır. Sosyal medya esasında yaygınlık gösteren “Çaycı Hüseyin öldü,” “Kenan Işık öldü” vb. gibi yalanlar bulunmaktadır. Ayrıca sosyla medyada fotoğraflara yapılan montajlar, uygulanan efektlerle olduğundan daha güzel, çekici görünmeye çalışma veya görececek kişileri olduğundan daha güzel/yakışıklı olduğuna ikna etme çabası, fotoğraflarda herhangi bir lüks nesneye temas ederek (söz gelimi, lüks bir arabaya yaslanmak) sahiplik hissi uyandırma gibi durumlar fotoğraflar esasında sosyal medyadaki yalanlara örnek gösterilebilir.

Tüm bunlardan hareketle yalan türü için bir tasnif denemesi yapılması gereği doğmuştur. Bu gerek hem bundan sonra yapılacak çalışmalara yol göstermek hem de yalanın sınırlarını görmek adına önem taşımaktadır. Yalan türü konusunda hazırlanan tasnif sistemi aşağıda verilmiştir:

1. İşlevlerine Göre Yalanlar	2. Kaynaklarına Göre Yalanlar	3. Bireysel ve Grup Odaklı Yalanlar	4. Yalan Hikâyeleri
1.1. Sosyalleşme	2.1. Halk Edebiyatı Ürünlerinde	3.1. Bireysel Yalanlar	Bireylerin anlattığı yalanların hikâyesi, yaşanmamış olayların yaşanmış gibi anlatılması, yalan konusunu işleyen hikâyeler bu kapsamda değerlendirilebilir.
1.2. Psikolojik	2.1.1. Masal	3.1.2. Yalan Yarışları	
1.3. Eğitim	2.2.2. Hikâye	3.1.2. Diğer Bireysel Yalanlar[3]	
1.4. Eğlence	2.1.3. Efsane	3.2. Grup Odaklı Yalanlar	
1.5. Tatmin etme	2.1.4. Fıkra	3.2.1. Meslek Yalanları	
1.6. Gerçeği ortaya çıkarma	2.1.5. Tekerleme	3.2.1.1. Öğrenci Yalanları	
1.7. Savunma	2.2. Medya	3.2.1.2. Öğretmen Yalanları	
1.8. İkna etme	2.2.1. Film ve Dizilerde	3.2.1.3. Avukat Yalanları	
1.9. Koruma ve korunma	2.2.2. Reklamlarda	3.2.1.4. Doktor ve Hasta Yalanları	
1.10. Provokasyon	2.2.3. Haberler ve Gazetelerde	3.2.1.5. Asker Yalanları	
1.11. Manipüle	2.2.4. Şarkılarda-Türkülerde	3.2.1.6. Berber Yalanları	
1.12. Güldürme	2.2.5. Fotoğraflar ve Videolarda	3.2.1.7. Ev Sahibi ve Emlakçı Yalanları	
1.13. Nezaket	2.2.6. İnternet Ortamında ve Sosyal Medyada	3.2.1.8. Pazarcı Yalanları	
1.14. Konuyu kısaca ifade etme veya geçiştirme [1]	2.3. Günlük Hayatta	3.2.1.9. Satıcı Yalanları	
1.15. Kültürün gerekliliklerini yerine getirme [2]	2.4. Beden Diliyle	3.2.1.10. Tamirci Yalanları	
1.16. Ben merkezli işlev		3.2.1.11. Diğer Mesleklerdeki Yalanlar	
1.17. Araç işlevi		3.3. Cinsiyetlere ve Yaş Gruplarına Göre	
1.18. Benliğin geliştirilmesi işlevi		3.3.1. Kadın Yalanları	
1.19. Eş güdümlü işlevi		3.3.2. Erkek Yalanları	
		3.3.3. Çocuk Yalanları	

[1] Konunun uzun uzun anlatılmak istenmediği veya herhangi bir sebepten ötürü karşı tarafın bilmesinin istenmediği durumlarda kullanılan “Bir şey yok”, “İyiyim” vb. yalanlar bu kapsamda değerlendirilebilir.

[2] Önceki sayfalarda verilmiş olan Satı, Satılmış örneği hatırlanabilir.

[3] Bireylerin kendi çıkarlarını savunmak ya da belirtilen işlevlerden ötürü söyledikleri yalanları oluşturmaktadır. Yalanın halkbilimi türü olduğu gibi yalan konusundaki bu sınıflandırma sistemi de alandaki ilk teşebbüstür. Bu niteliğinden ötürü eksiklikler söz konusu olabilecektir ancak ileride geliştirilmeye elverişli olduğu ifade edilmelidir.

Sonuç

Halkbilimi türü olarak önerdiğimiz yalan, sadece kalıplaşmış veya kalıplaşmaya yakın sözlerden ibaret değildir. Yalan üzerine anlatılar (yalancı çoban vb.), halk inançları, yalanla ilgili atasözleri ve özlü sözler, yalan hikâyeleri bulunmaktadır. Ayrıca ritüeller esnasında ve pek çok halk edebiyatı ürünlerinde kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak yalanın hemen her alanda (film, dizi, sosyal medya, reklamlar, türküler, şarkılar ve günlük hayatın hemen her alanı) kullanılır olması halk hayatındaki (*folk life*) önemini göz önüne sermek açısından

önem taşımaktadır. Grupların oluşması, bozulmaması ve devamlılığını sağlama açısından yalana başvurulmaktadır. Halk arasında beyaz/pembe yalanlar olarak bilinen yalanlar bahse konu olan kapsamda değerlendirilebilir. Yalanın, çeşitli işlevleri de bulunmaktadır. Bu işlevler halk arasında yalana hangi amaçlarla başvurulduğunu göstermektedir. Halkbilimi işlevlerinin birçoğu (eğlenme ve eğlendirme, eğitim, bireysel ve toplumsal baskılardan kurtulma vb.) yalanın işlevleriyle ortaklık taşımaktadır. Bu gibi durumlar halkbilimi ile yalanın yakın bir ilişkisi olduğu göstermekte, yalanın halkbilimi açısından incelenme gerekliliğini doğurmaktadır.

Halkbilimi ve yalanın yakinen ilişkisi bulunduğu da görülmüştür. Bu kapsamda özellikle yalan sözlerinin gündeme taşınması, günümüzde de kalıp ifadelerin üretildiğini düşündürülecek niteliktedir. Ayrıca yalan sözleri, yeni bir türün oluşması açısından da etkili olmaktadır. Yalan sözleri olarak değerlendirilen sözler, daha önce ortaya konulan halk edebiyatı ürünleriyle muhteva açısından oldukça farklıdır. Yalan sözleri olarak yer verilen ifadeler "Halk yalanları" olarak da halkbilimi bünyesine dahil edilebilir. Bu anlamda müstakil bir tür olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. İnceleme ve değerlendirmeler sonucunda elde edilen verilerden hareketle yalanın halkbilimi türü olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda bakir olan yalan konusunda halkbilimcilerin çeşitli çalışmalar yapmaları gerektiği de belirtilmelidir. Nitekim bu konu son zamanlarda "Halkbiliminde çalışılacak konu kalmadı" gibi içi boş söylemlerin de önüne geçecektir. Değerlendirmeler sonucunda yalanın halkbilimi türü olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Bu durumun kazanımlarından birisi ise halkbilimciler arasında yalan konusu dikkat çekip ciddiye alınacak, çeşitli çalışmalar yapılmasının önü açılacak ve halkbilimi için yeni kazanımlar sağlanacaktır.

Bugüne değin halkbilimciler arasında bakir bir konu olarak kalan yalan ve yalan sözleri, incelenmeye değer ve ihtiyaç olan bir konuyu oluşturmaktadır. Yalan, halkbilimi türü olmasının yanı sıra antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda da değerlendirilmeye açıktır. Yalan konusunu değerlendirecek araştırmacıların halkbiliminin yanı sıra bahse konu olan disiplinlerde yapılan çalışmalara göz atmaları da gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aça, M., Ekici, M. ve Yılmaz, A. M. (2017). Anonim Halk Edebiyatı. M. Ö. Oğuz (Ed.), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (s. 133-238). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Adıgüzel, S. (2010). Batı Azerbaycan Masallarında Yarış ve Rekabet Örnekleri. *Acta Turcica*, 2(1), 30-38.
- Alangu, T. (1990). *Keloğlan Masalları*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Bars, M. E. (2017). Sözlü Gelenekte Nesir Anlatıların Tür Sorunu. *Alinteri Dergisi*, 1(2), 39-51.
- Bauman, R. (2006). Tür. H. S. Sipahioğlu (Çev.). M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker ve S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* (s. 109-112). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ben-Amos, D. (2011). Halkbilimi Öğreniminde Tür Kavramının Konumu. M. Kurtuluş (Çev.). *Millî Folklor*, 12(91), 226-242.
- Boratav, P. N. (1969). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve Edebiyat 1*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boyras, Ş. (2012). Anonim Halk Edebiyatı Araştırmalarının Tanım ve Tasnif Sorunları Bağlamında "Söylemelik ve Konuşmalık Türler"le İlgili Çalışmaların Durumu". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(1), 31-55.
- Daşdemir, Ö. (2015). Erzurum ve Çevresinde Kuymağı Kusturmak için Yalan Söyleme Geleneği. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı*, (s. 125-135). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Degh, L. (2006). Halk Anlatısı. Z. Karagülle (Çev.), M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker ve S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (s. 133-152). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Demren, Ö. (2015). Sözlü Kültürümüzde Yalancı Çoban. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı*, (s. 95-124). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demren, Ö., Köse Karaca, B. ve Demren, Ç. (2020). Evaluation of the role of lie in daily life and Turkish tale type Keloğlan/The Bald-boy in the frame of Other-directedness schema domain. *Journal of Human Sciences*, 17(4), 967-973.
- Duman, M. (2019). Geleneksellik-Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Bilginin Niteliği ve Folklor'da Yalan Haber-1. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 25(100), 971-984.
- Dundes, A. (2014). Folklor Nedir? G. Aydın (Çev.). M. Öcal Oğuz ve S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, (s. 16-18). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dursun, A. (2015). Keloğlan Masallarında Yalan ve Hilenin İşlevi. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı*, (s. 5-35). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ekman, P. (2021). *Ne Düşündüğünü Biliyorum, Yalan Söylemekten Sözünü Tutmamaya, İnsanlar Nasıl Yalan Söyler ve Nasıl Yakalanırlar?* E. Akbababa (Çev.). İstanbul: Diyojen Yayıncılık.
- Ergun, P. (2011). Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnançın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine. *Millî Folklor*, 12(89), 133-146.
- Güvenç, A. Ö. (2022). Halk Hikâyelerinin İşlevleri. *Turcology Research*, 73, 57-83.
- Hajduk-Nijakowska, J. (2022). Yeni Folklor Tür Teorisine Doğru. A. Ünlü (Çev.), *Folklor-Edebiyat Dergisi*, 28(110), 567-580.

- Honko, L. (2006). Ağıtlar: Yeniden Yaratma, Yapı ve Tür Problemleri. İ. Görkem (Çev.). M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker ve S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (s. 92-99). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Leslie, I. (2014). *Doğuştan Yalancı, Neden Yalan Söylemeden Yaşayamayız*, E. D. Kibarolu (Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1969). *Beş Şehir*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Todorov, T. (2011). *Edebiyat Kavramı ve Öteki Denemeler*. N. Sevil (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yıldırım, D. (1985). Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri. *Erdem*, 1(2), 545-558.
- Young, K. (2006). *Beden Folkloru*. S. Cengiz (Çev.). M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker ve S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (s. 250-253). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- URL-1. (2023, Haziran 2). *Fıkralarla Türkiye*, Youtube, <https://www.youtube.com/c/F%C4%B1kralarlaT%C3%BCrkiye>.

Structured Abstract

So much so that family members (mother, father, child, etc.) also have their own lies. There are also lies of people with social status. It should also be noted that there are lies specific to various contexts and domains.

Lying sometimes plays an essential role in society. These situations are necessary for community members or group members to stay together. For example, not liking the food prepared in the house where the guests are visiting and expressing it openly will both cause problems among the households and damage social relations and cause the people to be upset. Such situations are considered as "courtesy" among the people. Therefore, in such cases, lying plays an essential role for the smooth continuation of social relations. This brings to mind the formation of the people and therefore the folklore.

Lying is often used in traditions, folk beliefs, rituals, or narratives. Lies are also frequently encountered in oral cultural products such as applause, quarrels, proverbs, idioms, and rhymes. Lies, the way they lie, their contexts differ from society to society. These and similar situations illuminate the relations between lie and folklore.

The inadequacy of the studies prepared on lie within the scope of folklore and the lack of a clear study led to researching the role of the lie within the scope of folklore. This made it necessary to question whether the lie is a folklore type. Situations such as lying, its roles in folk life, its frequent encounter in folk literature products, the use of lies in some traditions, folk beliefs, and rituals illuminate the relationship between folklore and lie. On the other hand, "lie words," which have not been mentioned before and which are included by us for the first time, can also be considered as commonly known and stereotyped words among the public. In addition to showing that stereotypes are still produced today, this situation includes the lies commonly told by people with a certain profession, social status, or individuals in a certain society. These lies have been examined and analyzed from various aspects, the professions used, the local culture, etc. information about. The fact that lies are independent from other narratives or products of oral culture paves the way for the lie to be evaluated as a genre. In this sense, lying constitutes an independent genre primarily because of the subject of lies. Although these words are separate and have some similarities with other genres, their separation in most aspects paves the way for the lie to be evaluated as a genre and to be evaluated as a folklore genre together with the abovementioned features.

In addition, lying has various functions. Many of these functions are in common with those of folklore. The lie has various functions such as socialization, psychological, education, entertainment, satisfaction, revealing the truth, protection, provocation, defense, and persuasion. These functions are also important in terms of showing why the lie is used for what purposes and in which contexts. It also shares commonalities with some of the functions of folklore.

Based on the aforementioned points, it should be noted that the lie should be considered as a folklore genre as it has a close relationship with folklore. This situation will not be limited to the acceptance of the lie as a folklore genre; It will also pave the way for the lie, which is a virgin subject in folklore, to attract the attention of folklorists. This deficiency in folklore makes it necessary to study the subject. In this sense, what is stated as lies can be considered as "folk lies" in folklore. In line with the examinations and researches, it was concluded that the lie should be evaluated as a folklore genre. In this way, the way for studies on lies in the context of folklore will be opened, and this aspect that is missing in folklore will be tried to be filled.